

על שעירים ושדים ומשמעות לחיים פרשת אחרי מות- קדושים / ד"ר דובי בריקנר

אחת הבעיות בשאלות מידע ממוחשבות היא ששאלתא פשוטה מביאה תשובות שלכאורה אינן שייכות לעניין. אבל לפעמים דווקא התשובה שאיננה שייכת לעניין מובילה אותנו למקום מעניין עוד יותר. בעיון בפרשת השבוע הגעתי לפרשת איסור שחיטת קרבנות מחוץ למשכן. בויקרא י"ז, ז' נאמר: "וְלֹא יִזְבְּחוּ עוֹד אֶת זִבְחֵיהֶם לְשִׁעִירִים אֲשֶׁר הֵם זִבְחֵי אֲחֵרֵיהֶם חֻקַּת עוֹלָם תְּהִיָּה זֶה אֶת לֵהֶם לְדֹרֹתָם .":

מהם "השעירים" ש"בית ישראל" זונים אחריהם ואשר נאסר לזבוח להם?

הפירוש המקובל הוא שדים, דמונים. בחיפוש ממוחשב אחר המלה "שעירים" קבלתי 65 תוצאות שלא כללו את הפסוק פרשה שלנו (כי בפרשתנו נכתב "שעירים" בלא 'י' לפני המם הסופית). אבל מצאתי סיפור הקשור לשעירים:

תלמוד בבלי מסכת סוכה דף נג עמוד א

אמר רבי יוחנן: רגלוהי דבר איניש אינון ערבין ביה, לאתר דמיתבעי תמן מובילין יתיה.

הנהו תרתי כושאי דהוו קיימי קמי שלמה), מלכים א, ד, ג) אליהרף ואחיה בני שישא, סופרים דשלמה הוו. יומא חד חזייה למלאך המות דהוה קא עציב.

אמר ליה: אמאי עציבת?

אמר ליה: דקא בעו מינאי הני תרתי כושאי דיתבי הכא. מסרינהו לשעירים שדרינהו למחוזא דלז. כי מטו למחוזא דלז שכיבו. למחר חזיא מלאך המות דהוה קבדח,

אמר ליה: אמאי בדיחת – ?

אמר ליה: באתר דבעו מינאי תמן שדרינהו. מיד פתח שלמה ואמר: רגלוהי דבר איניש אינון ערבין ביה, לאתר דמיתבעי תמן מובילין יתיה.

תרגום:

אמר רבי יוחנן: רגליו של האדם ערבות בו,

למקום שמתבקש לשם הן מוליכות אותו.

אותם שני כושים שהיו עומדים לפני שלמה

(מלכים א' פרק ד פסוק ג) "אליהרף ואחיה בני שישא" סופרי שלמה היו.

יום אחד ראה (שלמה) את מלאך המוות, שהיה עצוב.

אמר לו: למה התעצבת?

אמר לו: שנתבקשו ממני אותם שני הכושים שיושבים פה.

מסרם (שלמה) לשני שעירים ושלחם למחוז העיר לז.

כאשר הגיעו למחוז העיר לז – מתו.

למחרת ראה את מלאך המוות צוחק. אמר לו: למה צחקת?

אמר לו: למקום בו נתבקשו ממני, לשם שלחת אותם.

מיד פתח שלמה ואמר: רגליו של האדם ערבות בו,

למקום שמתבקש לשם הן מוליכות אותו

המסר הגלוי מהסיפור הוא שאין לאדם דרך לחמוק מגורלו או מגזר דינו שנגזר בשמים. אבל המסר הזה מנוסח קצת אחרת וחוזר פעמים בקטע. פעם מפי רבי יוחנן ובפעם השניה הוא מיוחס לשלמה. המסר בניסוח של התלמוד הוא שרגליו של האדם ערבות לו- כלומר הרגלים, חלק מגופו של האדם, הן הממונות לשמור שהאדם ילך בעקבות גזר דינו. אם כן בעוד הלב או המוח סבורים שניתן להערים על גזר הדין השמימי, הרגלים ממונות על ביצועו. אבל כאן מתעורר הקושי, לא הרגלים הן שמנווטות את הגוף, הראש, המוח או הלב, הם המנווטים את הרגליים, מדוע אם כן הרגליים הן הנושאות באחריות על פי ר' יוחנן א שלמה המלך? יותר מכך, בסיפור לא הרגלים הן שמוליכות את הנדונים למות אל גזר דינם אלא שני שעירים- שדים במצוות שלמה המלך. המסר הגלוי זועק להבהרות, למסר סמוי.

זה הזמן לעיין בסיפור. שלמה מעסיק שני אפרו-אמריקאים בתפקיד" סופרים". חכמים

מבינים "סופרים" במובן של ממונים על כתיבת התורה, כאשר אין הכוונה רק לכתיבה

הטכנית אלא גם להבנה ופרשנות. הכושים אינם עובדים זרים, הם תלמידי חכמים, אולי

פוסט-דוקטורנטים מחו"ל. הבחירה של הסופר לתאר את גיבורי המשנה כשחורי עור באה לומר ששלמה איננו מלך על יהודה וישראל בלבד אלא שהוא מלך אוניברסלי. התורה איננה

רק תורת היהודים והסיפור עוסק בשאלה אוניברסלית, שאלה שחוצה גבולות עמים וצבעי עור, שאלה כלל-אנושית. לא ברור איך מגיע הדרשן למסקנה מהפסוק. רש"י, הוא רבינו שלמה יצחקי, בן ימי הבינים, ענק פרשני התורה והתלמוד, מפרש כושים כיפי מראה, כנראה על פי (שיר השירים א, ה) "שחורה אני ונאווה". בכל מקרה שלמה מזהה את מלאך המוות בחצרו ומבחין שמלאך המוות עצוב. מלאך המוות מסביר שהוא עצוב כי הוא צריך להמית את שני הכושים. שלמה ממחר למלט את סופריו מגורלם והוא שולח אותם למצוא מקלט מפני המוות במחוז העיר לוז. אלא שדווקא שם מוצא אותם גורלם והם מתים.

איפה טעה שלמה מלך החכם מכל אדם?
שלמה רואה את מלאך המוות עצוב, ושומע שהעצב הוא בגלל שהוא נדרש להמית את שני הכושים. מה מעציב את מלאך המוות? שלמה סבור כנראה שמלאך המוות מרחם על הכושים. הוא מיחס למלאך המוות רגשות אנושיים, חמלה ורחמים. אבל מלאך המוות הוא טכנוקרטי, ומסתבר שהבעיה שלו טכנית, הוא צריך להרוג את הכושים הרחק מחצר הארמון של שלמה במחוז העיר לוז והוא עצוב לראות את קרבנותיו מחוץ לתחום פגיעתו. מסתבר שהמיתה כשלעצמה איננה חשובה, חשוב שהיא תבצע במקום מסוים. כך אנו נרמזים שגם החיים כשלעצמם אינם חשובים, חשובה הדרך בה חיים אותם.
שלמה שולח את הסופרים ביד השעירים למחוז העיר לוז. רש"י מפרש שהעיר לוז "עיר שאין מלאך המוות שולט בתוכה". פירושו מביא אותנו אל ספר שופטים:

שופטים פרק א
(כג) וַיִּתְּרוּ בֵּית יוֹסֵף בְּבֵית אֵל וְשֵׁם הָעִיר לְפָנָיו לֹז:
(כד) וַיֵּרְאוּ הַשְּׂמֵרַיִם אִישׁ יוֹצֵא מִן הָעִיר וַיֵּי אֶמְרוּ לוֹ הֲרֵאנוּ נָא אֶת מְבוֹא הָעִיר וְעֵשִׂינוּ עִמָּךְ
חֶסֶד:
(כה) וַיֵּרְאֵם אֶת מְבוֹא הָעִיר וַיִּכּוּ אֶת הָעִיר לְפִי חֶרֶב וְאֶת הָאִישׁ וְאֶת כָּל מְשֻׁפְּחָתוֹ שְׁלַחוּ
(כו) וַיֵּלֶךְ הָאִישׁ אַרְצָ הַחֲתִיִּם וַיִּבֶן עִיר וַיִּקְרָא שְׁמָהּ לֹז הוּא שְׁמָהּ עַד הַיּוֹם הַזֶּה: פ

שבטי "בית יוסף", מנשה ואפרים, צרים ("ויתירו" = ויצורו) על העיר לוז וכובשים אותה באמצעות סייען מקומי. בתמורה כאשר תושבי העיר נטבחים, הם מותרים את האיש ואת משפחתו בחיים. בעוד בני יוסף מתנחלים בעיר הכבושה ומסבים את שמה לבית אל, האיש ומשפחתו נודדים אל ארץ החיתים ומקימים שם עיר בשם לוז, וזה שמה "עד היום הזה".
והנה המילים הללו "עד היום הזה" נדרשות בתלמוד (בבלי סוכה מו עמוד ב)

תניא, היה רבי מאיר אומר ... ;
וילך האיש ארץ החתים ויבן עיר ויקרא שמה לוז הוא שמה עד היום הזה –
תניא: היא לוז שצובעין בה תכלת,
היא לוז שבא סנחריב ולא בבלה,
נבוכדנצר ולא החריבה,
ואף מלאך המות אין לו רשות לעבור בה,
אלא זקנים שבה בזמן שדעתן קצה עליהן –
יוצאין חוץ לחומה והן מתים

הסייען האפורטוניסט זוכה להקים עיר שצובעים בה את התכלת לציצית. העיר שורדת סנחריב שאינו מגלה את תושביה ונבוכדנצר איננו מחריב אותה. אבל יתרונה החשוב ביותר כנראה הוא שמלאך המוות אינו רשאי לעבור בה. זו העיר של החיים הנצחיים. מדוע זוכה הסייען. התשובה הפשוטה היא שהוא סייע לאנשים הנכונים – לעם ישראל (דרשת רבי מאיר באה לתמוך בפסיקתו שכופין אדם ללוות את אורחיו. הטיעון של רבי מאיר הוא קל וחומר – אם הגוי שרק הראה באצבעו על מקום הכניסה קבל שכר כה מופלג, מי שהולך ברגליו לוות את האורחים על אחת כמה וכמה שיקבל שכר גדול. לפי טיעון זה הסייען קיים בבני יוסף מצוות הכנסת אורחים...). אבל נראה לי שהדרשן ששולח את סופרי שלמה לברוח ממלאך המוות לא מעוניין בסיפור הלאומי. הסיפור שלו חורג ממסגרות לאומיות וארציות ועוסק בחיים ומות. וזה בדיוק הסיפור. העיר שבה אין מלאך המוות רשאי להכנס, היא העיר שזקניה יוצאים ממנה ומוסרים עצמם למלאך המוות. העיר שמייסדה הסגיר את אחיו למוות תמורת חייו וחיי יקיריו יכולה להבטיח אריכות ימים אבל לא משמעות לחיים. המשמעות של האפורטוניזם היא שהבוגד נותר בחיים אך חייו חסרי משמעות, כמו התכלת שנצבעת בעיר

הזאת, שהיא צובעת את הציצית אבל איננה גוף המצוה (וטלית שכולה תכלת איננה פטורה מציצית – ירושלמי סנהדרין דף כז). וזו הטעות השנייה של שלמה. הוא מנסה להציל אנשים ממוות בהעברתם למקום שבו החיים חסרי משמעות. נחזור לסיפור על שלמה ומלאך המוות. אחרי מות הסופרים מבין שלמה שטעה. הוא חוזר על אמרת רי יוחנן "רגליו של אדם ערבות בו". מה היחס של הרגלים אל שאר חלקי הגוף? אם הלב הוא התפקוד החשוב והמרגיש והמתכנן, הרגלים מיצגות את ההתנהגות. ההתנהגות חורצת את גזר הדין. המטרה איננה מקדשת את האמצעים, והרגלים שמוליכות את האדם קובעות את גורלו. טעותו השלישית של שלמה היא הרגלים שמוליכות את הכושים אל גורלם. שלמה מוסר אותם לשני שעירים, שדים, כוחות מהעולם ה"אחר". השעירים הם כוחות שמחוץ למוטת השליטה של האדם. כך ניתן גם להסביר כיצד מתים הסופרים בלזז למרות שאין למלאך המוות רשות לעבור שם. כאשר שלמה פרץ את הגבול והסתייע בשעירים כדי למלט את סופריו במהירות אל לוז שבארץ החיתים (חיתים=חיים+מתים????) , הוא פתח את הפתח למלאך המוות להרוג אותם באותו מקום .

אם כן המסר שחבוי בסיפור הוא שהחיים כשלעצמם אינם המטרה, וקיום החיים אינו שווה כל מחיר. כאשר אדם מוכן לשלם כל מחיר עבור החיים הוא עלול למצוא את עצמו חי חיים חסרי משמעות ולבסוף לבקש את מותו, או שהדרך להצלתו תתגלה כדרך אל אובדנו .